

DR. VILMA ŽALTAUSKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

LUOMAS IR ETNIŠKUMAS DVASININKŲ
RENGIMO REFORMŲ PROJEKTUOSE.
XIX a. paskutiniai dešimtmečiai

Dvasininkijos kultūrinių nuostatų, politinių orientacijų formavimasis – sudėtinga ir įvairialypė problema. Šios socialinės grupės laikyseną lėmė ne vienas faktorius. Rusijos valdžios ir Katalikų Bažnyčios santykius visą XIX a. amžių lydėjo įtampa – valdžia norėjo padaryti dvasininkiją lojalią valstybei, valdžios politikai, o Katalikų Bažnyčia bandė išlaikyti savarankišką statusą ir įtaką katalikiškai visuomenės daliai.

Rusijos valdžios pozicija katalikų dvasininkijos, taip pat ir juos rengusių institucijų – seminarijų – atžvilgiu buvo valdžios politikos vadinamajame Šiaurės vakarų krašte sudėtinė dalis. Šiaurės vakarų krašte, po 1863 m. sukilimo varžant lenkiškąją politinę ir kultūrinę tradiciją, buvo siekiama liaudies – lietuvių, žemaičių ir baltarusių – kultūrinės asimiliacijos. Lenkiškoji politinė ir kultūrinė tradicija buvo siejama su tradiciniu socialiniu bei politiniu krašto elitu – bajorija. Valdžios nuomone, katalikų dvasininkijos kultūrinė ir politinė orientacija buvo artima minėto socialinio elito politiniams idealams, todėl valdžios priemonės buvo taikomos ir šiai socialinei grupei. Tačiau ar galima kalbėti apie valdžios priemones, kuriomis būtų proteguojami valstiečių luomo asmenys, „nelenkai“ dvasininkijoje? Ar/kaip su tuo sietinas po 1863 m. sukilimo valdžios, ypač centrinės, retorikoje girdimas siekimas atskirti politinį klausimą nuo religinio arba lenkiškumą nuo katalikybės?

Istorikė Ieva Šenavičienė teigia, kad lietuvių/žemaičių katalikų protegavimas, valstietiškojo elemento iškėlimas radosi valdžios projektuose išsyk po 1863 m. sukilimo¹. Tačiau peržiūrėti šaltiniai, istoriografija neleidžia visiškai pritarti tokiai nuomonei. Tačiau, kad Žemaičių (Telšių)² vyskupija valdžios buvo vertinama kitaip nei Vilniaus vyskupija, abejonių nekelia.

¹ I. Šenavičienė, Katalikų Bažnyčios 1865 m. religinė kova ir jos reikšmė lietuvių tautiniam atgimimui, *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 2000, t. 44, p. 22–34.

² Dvigubas vyskupijos (ir seminarijos) pavadinimas fiksuotas 1847 m. Apaštaltų Sosto ir Rusijos susitarime. Toliau straipsnyje vartojamas tik pirmasis, istoriografijoje dažnesnis, pavadinimas, tačiau cituojant paliekamas dokumento variantas.

Šio straipsnio tikslas – analizuoti veiksnius, kurie turėjo įtakos dvasininkijos demokratėjimo procesui. Demokratėjimas čia apibrėžiamas kaip dvasininkijos socialinės struktūros pokyčiai, valstiečių kilmės dvasininkų gausėjimas. Suprantama, kad socialinės struktūros pokyčiai yra ne vienintelis demokratėjimo procesą rodantis veiksnys.

Pasitelkiant archyvinius duomenis, norima verifikuoti ir neretai istoriografijoje pasitaikančius teiginius apie dvasininkijos valstietėjimą, prasidėjusį XIX a. antroje pusėje.

Tokiame tad kontekste analizuojamas Rusijos valdžios požiūris paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais į dvasininkijos rengimą, kaip vieną Rusijos valdžios tautinės politikos aspektų. Pastarojo meto istorikų darbuose (T.Weeks³, D.Staliūnas⁴), nagrinėjančiuose Rusijos valdžios tautinę politiką, fiksuojamas diferencijuotas valdžios požiūris į atskiras etnines grupes. Tyrimai parodė, kad diferencijuotą požiūrį lėmė ne valdžios suvoktas ir įvertintas etninių grupių tautiškumas *per se* ar aiški valdžios tautinė politika, bet veikiau tam tikros tautinės grupės tapatinimas su socialine grupe, socialiniu statusu.

Taigi kaip konkrečiai pasireiškė minėti valdžios ketinimai, t.y. kaip siekta atskirti religinį klausimą nuo politinio arba lenkiškumą nuo katalikybės Šiaurės vakarų krašte, kokia buvo vietos valdininkų iniciatyva ir kokia centrinės valdžios reakcija į ją?

Ketverius metus trukusios derybos ir 1882 m. pabaigoje pasiektas susitarimas tarp Rusijos ir Vatikano numatė naują katalikų dvasinių seminarijų veikimo reglamentą⁵. Centrinė valdžia inicijavo naujų seminarijų įstatų rengimą. To darbo ėmėsi Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentas, vietinė gubernijų valdžia ir Bažnyčios atstovai.

1884 m., svarstant seminarijų įstatų projektus, Vilniaus generalgubernatorius Ivanas Kachanovas (1884–1893 m.) pasiūlė, kad seminarijų kontingentas pagal procentus atitiktų „gentinį“ (*plemennoj*) vyskupijos, kuriai jie yra rengiami, kontingentą⁶. Tuo generalgubernatorius siekė apriboti bajorijos patekimą į seminarijas. Tokia pozicija sutapo ir su centro nuostata: būgšta-

³ T. R. Weeks, *Nation and State in Late Imperial Russia*, DeKalb: Northern Illinois University Press, 1996, 297 p.

⁴ D. Staliūnas, „Kalba ar konfesija? (Sumanymas įvesti rusų kalbą Vakarų krašto pridėtinėse katalikiškose pamaldose)“, *Lietuvos istorijos metraštis 1999*, Vilnius, 2000, p. 125–137.

⁵ Plačiau apie Rusijos–Vatikano derybas ir pasiektus susitarimus žr.: V. Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab.–XX a.pr. Sociopolitinis aspektas* (Daktaro disertacija), Vilnius, 2000, p. 40–51.

⁶ 1884 m. lapkričio 13 d. I. Kachanovo laiškas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui M. Kantakuzinui-Speranskiui (originalas), *Rusijos valstybinis istorijos archyvas Peterburge* (toliau – RVI), f. 821, ap. 125, b. 378, l. 80–81. Straipsnyje datos pateikiamos pagal senąjį – Julijaus kalendorių.

vimais dėl dvasininkijos politinės orientacijos, jų ištikimybės lenkų politiniams siekiams. Tai itin aiškiai buvo išsakyta derybų su Vatikanu metu. Tai gi Kachanovas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui Michailui Kantakuzinui-Speranskiui rašė, kad prieš tvirtinant naujuosius seminarijų įstatus reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog Kauno gubernija – valstietiška katalikiška, o Vilniaus – daugiausia yra katalikiška; kunigų įtaka liaudžiai abiejose gubernijose itin didelė, todėl kuo mažiau dvasininkų, pritariančių lenkų partijos siekiams, tuo mažiau tie siekiai pasieks liaudį⁷. Tai gi juo lengviau bus ją asimiliuoti. Generalgubernatorius pateikė ir Žemaičių seminarijos tautinės sudėties duomenis⁸. Lenkų pagal juos – 3,65%. Tačiau nenurodė, ar toks ir turėtų būti jų ribojimo procentas. Apie Vilniaus seminariją tikslių duomenų generalgubernatorius nepateikė (nurodymas Vilniaus gubernatoriui buvo duotas⁹, bet neišsamus atsakymas išsiųstas tik lapkričio 15 d.¹⁰), tačiau pažymėjo, kad joje dauguma besimokančiųjų yra lenkų kilmės, ir jie globojami vyskupo Hrīnevickio, tuo tarpu lietuviai ir žemaičiai išstumiami¹¹.

⁷ 1884 m. lapkričio 13 d. I. Kachanovo laiškas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui Michailui Kantakuzinui-Speranskiui (originalas), *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 79; ten pat, (nuorašas), *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVIA*), f. 378, Bendrasis skyrius (toliau – BS), 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 276.

⁸ Telšių seminarijoje iš 137 auklėtinių žemaičiai sudaro 36,5 %, lietuviai – 58,4%, lenkai – 3,65%, vokiečiai – 1,45%. Žr.: 1884 m. lapkričio 13 d. I. Kachanovo laiškas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui M. Kantakuzinui-Speranskiui (originalas), *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 80. Skaičiavimai atlikti pagal 1884 m. lapkričio 3 d. Kauno gubernatoriaus [?] Melnickio pateiktą informaciją – lietuvių seminarijoje esą 80, žemaičių – 50, lenkų – 5, vokiečių – 2: *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m. b. 379, 1 dalis, l. 273.

Kauno gubernatoriaus pateiktais duomenimis apie gubernijos gyventojus katalikus, ir lietuvių, ir lenkų pagal procentus būtų per daug, o žemaičių – per mažai. Kauno gubernatorius pateikė duomenis apie gubernijos katalikus pagal „gentis“: iš viso katalikų – 1 024 135, žemaičių – 581 552 (56,81%), lietuvių – 364 560 (35,6%), latvių – 3145 (0,3%), lenkų – 26 982 (2,63%), vokiečių – 600 (0,06%), baltarusių – 47 296 (4,6%), *LVIA*, ten pat, l. 274–275. Beje, vienu „genčių“ gyvenamos teritorijos buvo nustatytos geografiniu principu: kairėje Nevėžio upės pusėje – lietuviai, dešinėje – žemaičiai, o kitų – administraciniu: baltarusiai gyvena kai kuriuose Novoaleksandrovsko [Zarasų] apskritys valsčiuose, nes tokias ribas buvo nurodęs gubernatorius: 1884 m. gegužės 7 d. *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 d.

⁹ 1884 m. lapkričio 2 d. Vilniaus generalgubernatoriaus I. Kachanovo raštas Vilniaus gubernatoriui, *LVIA*, f. 378, BS, 1884 m., b. 762, l. 25.

¹⁰ 1884 m. lapkričio 15 d. Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai (persiunčiami Vilniaus seminarijos rektoriaus Konstantino Majevsio 1884 m. lapkričio 5 d. pateikti duomenys), *LVIA*, f. 378, BS, 1884 m., b. 762, l. 38–39. Rektorius informavo, kad apie lietuvius, žemaičius ir lenkus duomenų neturi, o į seminariją priima remdamasis įstatymais. Tačiau pateikė duomenis, kad seminarijoje (1884 m. lapkričio 5 d.) iš viso mokosi 60, iš jų gimusiųjų Vilniaus gubernijoje mokosi – 15, Gardino – 14, Kauno – 30, Minsko – 1, ten pat, l. 39. (Iš Kauno gubernijos buvo pusė).

¹¹ 1884 m. lapkričio 13 d. I. Kachanovo laiškas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui M. Kantakuzinui-Speranskiui (originalas), *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 80.

Kiek tiesos generalgubernatoriaus žodžiuose apie vyskupą Karolį Hrinevickį ir jo skriaudžiamus lietuvius bei žemaičius – atskira tema¹². Archyviniai duomenys rodo, kad visų luomų stojančiųjų į Vilniaus seminariją procentas atitiko Hrinevickio vyskupavimo metu priimtų į seminariją asmenų procentą¹³. Vyskupas, kaip žinoma, tiesiogiai nepriiminėjo, bet jis teikė prašymus gubernatoriui. Tačiau naujieji seminarijų įstatai patvirtinti nebuvo. Kachanovo iniciatyva tuo metu liko be rezultatų.

Manytina, kad 1884 m. generalgubernatoriaus siūlymas įvesti apribojimus lenkų kilmės asmenims stoti į Šiaurės vakarų krašto seminarijas buvo suponuotas situacijos Vilniaus seminarijoje¹⁴. Tačiau ir nušalinus Vilniaus vyskupą 1885 m. pradžioje Kachanovas laikėsi savo ankstesnės nuomonės.

Platesnius siūlymus dėl seminarijų kontingento generalgubernatorius išdėstė 1884–1886 m. ataskaitoje carui¹⁵. Be to, ataskaitoje jis pakartojo siūlymą riboti lenkų kilmės asmenų stojimą į seminarijas, nurodė, kad lenkų

¹² Plačiau žr.: V. Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios...*, p. 60–61.

¹³ Antrajame kurse (priimti nuo 1883 m. kovo 23 d.) bajorų buvo 9, iš jų 2 – Kauno gubernijos, miestietis – 1, valstiečių – 10, iš jų 5 – Kauno gubernijos. Skaičiuota pagal: Apie asmenis, stojančius į Vilniaus Romos katalikų dvasinę seminariją, *LVIA*, f. 378, BS, 1883 m., b. 293, l. 1–35; Vilniaus seminarijos 2-ame kurse studijuojančiųjų sąrašas (1885 m. sausio 1 d.), ten pat, f. 378, BS, 1877 m. b. 379, 1 dalis, l. 300; Vilniaus seminarijoje studijuojančiųjų sąrašas (1886 m. liepa), ten pat, l. 425–426.

Be to, 2 bajorai, 1 miestietis ir 1 valstietis, priimti jau K.Hrinevickio vyskupavimo metu, mokėsi 3-iaame kurse: Petras Endrikus, Adomas Savickis, Bagdonas Višinskis ir Mečislovas Tanajevskis: Vilniaus seminarijos 3-iaame kurse studijuojančiųjų sąrašas (1885 m. sausio 1 d.), ten pat, l. 300; Apie asmenis, stojančius į Vilniaus Romos katalikų dvasinę seminariją, *LVIA*, f. 378, BS, 1883 m., b. 293, l. 6, 17.

Pirmame kurse (priimti 1884 m.) bajorų buvo taip pat 9, 5 iš jų – iš Kauno gubernijos, miestiečių buvo 6, valstiečių – 5, iš jų 2 – Kauno gubernijos. Žr.: Apie asmenis, stojančius į Vilniaus Romos katalikų dvasinę seminariją, ten pat, f. 378, BS, 1884 m., b. 762, l. 1–36; Vilniaus seminarijos 1-ame kurse studijuojančiųjų sąrašas (1885 m. sausio 1 d.), ten pat, f. 378, BS 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 300.

Toks pasiskirstymas luomais iš esmės atitiko visų stojusiųjų, dėl kurių buvo pateikti prašymai, santykį: 1883 m. prašymų buvo 41, iš jų 2 atsiėmė dokumentus, o kiti buvo: 17 (43,59%) bajorų, 2 (5,13%) miestiečiai, 20 (51,28%) valstiečių. 1884 m. prašymų buvo 23 (vienas neatvyko į egzaminus), o kiti buvo: 10 (45,45%) bajorų, 6 (27,27%) miestiečiai, 5 (22,72%) valstiečiai ir 1 (4,54%) karininkas. Skaičiuota pagal: ten pat.

¹⁴ 1869 m. uždarius Minsko seminariją, Vilniaus seminarijoje buvo rengiami dvasininkai ir Minsko vyskupijai, kuri be popiežiaus sutikimo pasaulietinės valdžios buvo prijungta prie Vilniaus vyskupijos.

¹⁵ Ministrų komiteto raštas apie Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų padėtį pagal 1902–1903 m. ataskaitą, *RVIA* biblioteka, p. 43–46; Nuorašas iš Kitatikių dvasinių reikalų departamento žurnalo apie susirašinėjimą 1884 m. sausio 14 d.–1886 m. rugpjūčio 1 d. dėl Vilniaus generalgubernatoriaus ataskaitos, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 378, l. 120.

procentas neturi viršyti 15¹⁶. Taip pat siūlė kelti išsilavinimo reikalavimus stojantiems, išsakė teigiamą nuostatą dėl lietuvių, žemaičių ir baltarusių kalbų vartojimo pridėtinėse pamaldose¹⁷. Beje, pastaroji nuostata buvo gana dažna vietinių pareigūnų siūlymuose generalgubernatoriui¹⁸. Siūlomų priemonių tikslas – kova su lenkų, t.y. katalikiška, propaganda, kurią Vakarų krašte skleidžia katalikų dvasininkai. Minėti siūlymai sulaukė dėmesio, aukščiausio lygio svarstymų ir buvo atmesti. Jiems nepritarė vidaus reikalų ministras Dmitrijus Tolstojus. Ministro poziciją palaikė ir Švenčiausiojo stačiatikių sinodo oberprokuroras Konstantinas Pobedonoscevas¹⁹. Caras Aleksandras III tokį Ministrų komiteto nutarimą patvirtino 1887 m. gegužės 11 d.²⁰

Nesutarimas kilo dėl to, kad buvo skirtingai suvokiama pati problema: vietinės administracijos vadovas siekė „kovoti“ su „lenkų propaganda“, jos įtaka liaudžiai (katalikams)²¹. Vidaus reikalų ministras matė plačiau – kaip kovą su „karingąja katalikybe“²². Jis nepritarė Kachanovo siūlymui vartoti pridėtinėse pamaldose, pamoksluose lietuvių ar žemaičių kalbas, taip pat nepritarė ir rusų kalbos vartojimui vietoj lenkų kalbos²³. Nepriimdamas Kachanovo siūlymų, jis visų pirma siekia apsaugoti stačiatikius nuo katalikybės įtakos²⁴, o tik paskui – „tamsias liaudies mases“ nuo lenkų įtakos: mat paprasti žmonės, suvienodinus kalbas, nematysią religijų skirtumo, o „sulenkėjusiems“ vietos gyventojams „grįžimas į vieną rusų šeimą“ prarasiąs prasmę²⁵.

Toks konservatyvus požiūris rodo, kad Rusijos centro valdžios atstovas nebuvo linkęs idealizuoti valstietiškos liaudies: tiek „savos“ – stačiatikių tikėjimo, tiek tos, kuri skiriasi nuo lenkų savo kalba. Nenorėjo duoti jokio

¹⁶ Išrašas iš Vilniaus generalgubernatoriaus ataskaitos apie Šiaurės vakarų krašto valdymą nuo 1884 m. sausio 14 d. iki 1886 m. rugpjūčio 1 d.: Ministrų komiteto raštas apie Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų padėtį pagal 1902–1903 m. ataskaitą, *RVA* biblioteka, p. 43.

¹⁷ Ministrų komiteto raštas., p. 44–46.

¹⁸ 1885 m. liepos 27 d. Vilniaus konsistorijos asesoriaus Vincento Urbanovičiaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, kurį šis 1885 m. rugsėjo 23 d. siuntė Ivanui Durnovo; Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – *LMAB RS*), f. 43, b. 24766, l. 4.; Kauno gubernatorius siūlė katalikų dvasinėje seminarijoje vartoti tik lietuvių ir žemaičių kalbas siekiant mažinti dvasininkų, o per juos ir liaudies, lenkėjimą: išrašas iš Kauno gubernatoriaus 1885 m. ataskaitos, *RVA*, f. 821, ap. 125, b. 433, l. 90.

¹⁹ Ministrų komiteto raštas apie Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų padėtį pagal 1902–1903 m. ataskaitą, *RVA* biblioteka, p. 52, 53.

²⁰ Ministrų komiteto raštas., p. 63.

²¹ Ministrų komiteto raštas., p. 43, 47.

²² Tik vėliau pažymi, kad katalikybė Vakarų krašte yra susijusi su „lenkų elementu“ ir tapatinama su lenkų nepriklausomybės siekiu. Žr. ten pat, p. 47–48.

²³ Ten pat, p. 54, 55.

²⁴ Ten pat, p. 57.

²⁵ Ten pat, p. 49.

preteksto pastarųjų etniniam savitumui stiprėti, reikštis. Tatai rodo ir Kachanovo pozicija²⁶, tačiau gana radikalūs jo siūlymai rodo ir pasitikėjimą „nelenkais“ – valstiečių luomu – kaip galima atsvara „lenkų įtakai“. Taigi valdžios politinius tikslus jis bandė realizuoti ir socialinėmis priemonėmis, t.y. riboti lenkų kilmės asmenų – bajorijos patekimą į seminarijas, tačiau liko nesuprastas. Iš vietos valdžios buvo reikalaujama prižiūrėti ir užtikrinti jau egzistuojančių valdžios priemonių vykdymą, o ne rodyti iniciatyvą koreguojant valdžios politiką.

Istorikas Theodore R. Weeksas 1885 m. Kachanovo nuostatas aptaria analizuodamas valdžios požiūrį į lenkus. Cituoja Kachanovą kaip nepasitikėjimo, baimės ir neapykantos jiems pavyzdį. Tuo tarpu šimtai tūkstančių lietuvių katalikų dingstą iš valdžios perspektyvos²⁷. Kad lietuviai valdžios buvo suvokiami kitaip nei lenkai – neabejotina. Taip teigia ir Weeksas²⁸. Tačiau vargu ar Kachanovo 1885–1887 m. nuostatų pavyzdys tinka tam parodyti. Be to, ir Kachanovo siūlymų likimas rodo, kad vietos valdžios iniciatyvos ne visada buvo centro politika.

Devintojo dešimtmečio viduryje vietinės administracijos nuostata lenkų problemą spręsti socialiniu būdu susikirto su centro nuostatose dominuojančiu siekiu išlaikyti visuomenės luomiškumą kaip jos stabilumo garantą. Valdžia baiminosi socialinio radikalumo, luominių barjerų irimo, kas, beje, ir taip jau vyko dėl objektyvios visuomenės modernizacijos. Centro nuostatų laikėsi ir Tolstojus, būdamas liaudies švietimo ministru 1866–1880 m. Tokios pozicijos taip pat laikėsi ir naujasis liaudies švietimo ministras Ivanas Delianovas.

Paminėtina dar viena 1887 m. Kachanovo iniciatyva, pateikta jau ne Vidaus reikalų, o Liaudies švietimo ministerijai, rodanti, kad jis neatsisakė idėjos „proteguoti“ „lietuvių, žemaičių“ valstiečių stojimą į seminarijas ir taip jose silpninti „lenkų elementą“, t.y. riboti bajorų skaičių. 1887 m. birželį liaudies švietimo ministras Delianovas, be įvesto *numerus clausus* žydų tautybės asmenims, išplatino aplinkraštį, gavusį „virėjų vaikų“ pavadinimą, kuriuo apribojo žemesniųjų luomų asmenims galimybes mokytis gimnazijose ir progimnazijose²⁹. Šiaulių gimnazijos direktoriui iškėlus klausimą, ar galima į gimnaziją priimti tuos valstiečių vaikus, kurie vėliau rengiasi stoti į

²⁶ Apie generalgubernatoriaus poziciją dėl spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo žr.: V. Merkys, *Knygnešių laikai 1864–1904*, Vilnius, 1994, p. 144.

²⁷ T. R. Weeks, *Nation and State*., p. 56.

²⁸ Ten pat, p. 121.

²⁹ 1887 m. liepos 20 d. Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus S. Gruzovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, *LVI A*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 489–490; M. Karčiauskienė, Mokykla ir pedagoginė mintis kapitalizmo kilimo laikotarpiu (1861 m.–XIX a. pabaiga), *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, Vilnius, 1983, p. 206; А.Е. Иванов, *Студенчество России конца XX века*, Москва, 1999, p. 213–214.

seminariją, Vilniaus švietimo apygardos globėjas Nikolajus Sergijevskis neprieštaravo: esą kunigai iš valstiečių su valstybinių mokyklų išsilavinimu patikimesni nei šlėkta ar asmenys, patys pasirenge egzaminams³⁰. Atkreiptinas dėmesys, kad akcentuotas ne tik luomas, bet ir išsilavinimo pobūdis. Kachanovas pritarė Sergijevskio nuomonei. Liaudies švietimo ministras neprieštaravo dėl tokios valstiečių priėmimo į Šiaulių gimnaziją tvarkos³¹. Tačiau kol dar nebuvo aiškūs Šiaulių gimnazijos reikalai, Kachanovas ėmė rūpintis, kad nebūtų ribojama galimybė valstiečių vaikams mokytis visose Vakarų krašto gimnazijose ir progimnazijose. Motyvas – panašus į Šiaulių gimnazijos: kad lenkai neištumtų iš gimnazijų „valstietiško elemento“, kad seminarijose bajorai – lenkai nepakeistų iki tol jose vyravusių valstiečių (baltarusių, lietuvių ir žemaičių) vaikų³². Tačiau Švietimo apygardos globėjas pateikė statistinius duomenis³³. Tie duomenys rodė, kad iš kitų Vakarų krašto gimnazijų valstiečiai beveik nestoja į seminarijas, todėl globėjas teigė, kad siūloma priemonė negali būti pagrindinė palaikant „valstietiškąjį elementą“ dvasininkijoje. Beje, kitų priemonių nenurodė. Tokiai švietimo apygardos globėjo nuomonei pritarė ir liaudies švietimo ministras³⁴. Taigi Kachanovo siūlymas vėl buvo atmestas.

Tačiau toks klausimas kilo dar kartą: 1891 m. Vilniaus vyskupijos valdytojas Antanas Audzevičius nusiuntė prašymą generalgubernatoriui leisti padidinti seminaristų skaičių Vilniaus seminarijoje. Kachanovas apie tai informavo naująjį vidaus reikalų ministrą Ivaną Durnovo³⁵. Generalgubernatorius sutiko padidinti seminaristų skaičių (iki 90), bet su sąlyga, kad lenkų

³⁰ 1887 m. liepos 28 d. Vilniaus švietimo apygardos kanceliarijos raštas Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 483.

³¹ 1887 m. rugpjūčio 18 d. liaudies švietimo ministro sutikimas: 1887 m. rugsėjo 28 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo N. Sergijevskio raštas Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 506.

³² Cituota pagal 1888 m. vasario 23 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo N. Sergijevskio raštą Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 508. Minėtu raštu buvo atsakyta į 1887 m. rugpjūčio 18 d. I. Kachanovo užklausimą. Tokius užklausimus generalgubernatorius 1887 m. rugpjūtį išsiuntinėjo ir gubernatoriams, *LVIA*, ten pat, l. 492–496.

³³ Jis teigė, kad iš 314 asmenų, per paskutiniuosius ketverius metus (t.y. 1884–1887 m.) stojusių į Vilniaus ir Telšių seminarijas, net 132 (42,03%) pateikė Dorpato Švietimo apygardai pažymėjimus: 1888 m. vasario 23 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo N. Sergijevskio raštas Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 508.; 1888 m. balandžio 8 d. generalgubernatoriaus I. Kachanovo raštas vidaus reikalų ministrui D. Tolstojui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 433, l. 133.

³⁴ 1888 m. vasario 23 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo N. Sergijevskio raštas Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 510.

³⁵ 1891 m. kovo 29 d. Vilniaus generalgubernatoriaus I. Kachanovo raštas vidaus reikalų ministrui I. Durnovo, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 2 dalis, l. 59–60.

kilmės asmenų būtų ne daugiau kaip 10 procentų³⁶, „taip suteikiant galimybę įgyti dvasininko išsilavinimą asmenims iš neturtingiausio valstiečių sluoksnio ir lietuvių genties (*plemeni*)“³⁷. Ministras dėl tokios sąlygos atsakė kaip ir jo pirmtakai: tiesiogiai nepritarė, tačiau teigė, kad viskas priklausą nuo generalgubernatoriaus pozicijos³⁸. Tada jau Kachanovas davė panašius nurodymus Vilniaus³⁹ ir Kauno gubernatoriams. Kauno gubernatoriui, atsiuntusiam norinčiųjų stoti į seminariją dokumentus, nurodė, kad būtina pristatyti ir dokumentus apie stojančiųjų lenkų kilmės bajorų luomo politinį patikimumą, t.y. patikrinti jų tėvų patikimumą⁴⁰. Tuo metu dokumentus buvo pateikę 44 asmenys: iš jų valstiečių kilmės buvo – 33 (75%), o bajorų – 11 (25%)⁴¹. Toks procentas bajorų luomo alumnų ir pradėjo mokslus 1891 m.⁴² Vadinasi, 1891 m. nebuvo griežtai paisoma 10% lenkų kilmės bajorų cenzo. Tą rodo ir Vilniaus seminarijos 1891 m. stojusiųjų (ir priimtųjų) kontingento sudėtis: bajorų – 8 (25%), miestiečių – 4 (12,5%), valstiečių – 20 (62,5%), iš jų 13 buvo iš Kauno gubernijos. Visų luomų asmenų, stojusių į Vilniaus seminariją, iš Kauno gub. buvo 20 (jie sudarė 62,5% visų stojusiųjų, be minėtų valstiečių, buvo 5 bajorai ir 2 miestiečiai⁴³. Jie taip pat visi buvo priimti⁴⁴.

1892 m. stojusių į Kauno seminariją bajorų buvo 7 (22,58%)⁴⁵. Generalgubernatorius visų jų priėmimui neprieštaravo⁴⁶. Tuo tarpu Vilniaus guber-

³⁶ Ten pat, l. 60.

³⁷ 1891 m. rugsėjo 20 d. Vilniaus generalgubernatoriaus I.Kachanovo raštas Kauno gubernatoriui N. Klingenbergui, *Kauno apskrities archyvas* (toliau – KAA), f. I-50, 1 (Kauno gubernatoriaus kanceliarija), b. 22891, l. 53.

³⁸ 1891 m. balandžio 16 d. Vidaus reikalų ministro I.Durnovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 2 dalis, l. 66.; 1891 m. rugsėjo 21 d. Vilniaus generalgubernatoriaus I.Kachanovo raštas Kauno gubernatoriui N.Klingenbergui, ten pat, l. 53.

³⁹ 1891 m. gegužės 5 d.. Vilniaus generalgubernatoriaus I.Kachanovo raštas Vilniaus gubernatoriui N. Grevenicui, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 2 dalis, l. 67.

⁴⁰ 1891 m. rugsėjo 20 d. Vilniaus generalgubernatoriaus I.Kachanovo raštas Kauno gubernatoriui, KAA, ten pat, l. 54; ten pat (nuorašas), *LVIA*, f. 378, BS, 1891 m., b. 430, l. 6.

⁴¹ 1891 m. rugsėjo 7 d. Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 378, BS, 1891 m., b. 430, l. 1-2.

⁴² Iš 40 pirmakursių jų buvo 10, t.y. 25 %: *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi in Annum Domini MDCCXCII, Vilnae, 1892, p. 162-163.*

⁴³ 1891 m. spalio 26 d. Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 379, BS, 1891 m., b. 430, l. 7-8.

⁴⁴ 1891 m. gruodžio 13 d. Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVIA*, f. 379, BS, 1891 m., b. 430, l. 13. Taip pat buvo pranešta, kad vienas iš stojusiųjų – Augustinas Marcinkevičius, Kauno gubernijos bajoras – dėl asmeninių aplinkybių stoti atsisakė.

⁴⁵ Skačiuota pagal: Apie asmenis, norinčius stoti į Telšių ir Vilniaus Romos katalikų dvasines seminarias, *LVIA*, f. 378, BS, 1892 m., b. 379, l. 1-8.

natorius, pateikdamas prašymą dėl priėmimo į Vilniaus seminariją, neužmiršo generalgubernatoriaus nurodymo. Jis informavo, kad duomenys apie bajorus dar renkami ir siūlė nepriimti į seminariją Kauno gubernijos bajorų, kad būtų išlaikytas atitinkamas lenkų kilmės bajorų procentinis santykis su kitais luomais⁴⁷. Taip bajorų procentas Vilniaus seminarijoje būtų sumažėjęs nuo 37,04% iki 19,05%⁴⁸. Tačiau patikrinus stojusiųjų bajorų tėvų politinį patikimumą, generalgubernatorius sutiko priimti visus⁴⁹. Taigi seminarijų socialinis kontingentas pagal luomus griežtai ribojamas nebuvo netgi paties sumanymo iniciatoriaus. Buvo paisoma politinio lojalumo. Tačiau koreguoti situaciją vėlgi buvo bandoma. Paskutiniajame XIX a. dešimtmetyje to ėmėsi Liaudies švietimo ministerijos valdininkai.

Beveik sinchroniškai su Kachanovo paskutiniaisiais bandymais riboti „lenkų kilmės bajorų“ priėmimą į seminarijas ir taip užtikrinti valstiečių luomo asmenims vietą jose, švietimo apygardų inspektoriai⁵⁰ reišė nepasitenkinimą didėjančiu valstiečių skaičiumi, su tuo siejė blogą rusų kalbos mokėjimo lygį. Pirmiausiai – Žemaičių seminarijoje, beje, atvirkščiai kaip buvo Vilniaus seminarijoje⁵¹.

Valstybinėse mokymo įstaigose rusų kalbai buvo skiriama daug dėmesio, mokiniai su mokytojais bendravo rusiškai, rusiška aplinka turėjo formuoti auklėtinių pasaulėžiūrą – rusiškąjį pilietiškumą. To buvo sunku tikėtis iš tų, kurie mokėsi savarankiškai ir buvo patekę į seminarijas. O tokių buvo dauguma. Pavyzdžiui, Kauno gubernatoriaus pateiktais duomenimis, per 1883–1893 m. iš 377 stojusiųjų į Telšių seminariją tik 16 (4,2%) buvo su gimnazijų atestatais, kiti – arba baigę ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases,

⁴⁶ 1892 m. rugsėjo 10 d. Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Kauno gubernatoriui, ten pat, l. 20. Vienas iš stojusiųjų – Aleksandras Sondagas, Kauno gub. bajoras – dokumentus atsiėmė.

⁴⁷ 1892 m. spalio 5 d. Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, *LVI*A, f. 378, BS, 1892 m., b. 379, l. 22.

⁴⁸ Iš 27 pateikusiujų prašymus bajorų buvo 9 ir 1 „paveldimas garbės pilietis“, jis taip pat priskirtas prie bajorų, taigi iš viso buvo 10 (37,04%). Vilniaus gubernatoriaus siūlymu nepriėmus Kauno gubernijos bajorų, o jų stoji 6, bajorų procentas būtų sumažėjęs iki 19,05. Skaičiuota pagal: 1892 m. spalio 5 d. Vilniaus gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, ten pat, l. 21–22.

⁴⁹ 1892 m. spalio 15 d. Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Vilniaus gubernatoriui (nuorašas), *LVI*A, f. 378, BS, 1892 m., b. 379, l. 27; 1892 m. gruodžio 15 d. Vilniaus gubernatorius informavo Vilniaus generalgubernatorių, kad minėti asmenys priimti, be to, buvo dar 1 bajoras iš Mogiliovo gub. ir 1 valstietis iš Kauno gub., ten pat, l. 33–34.

⁵⁰ Nuo 1879 m. katalikų dvasinių seminarijų bendrojo lavinimo dalykų kontrolė pavesta inspektoriams. Iki tol buvo pavesta gimnazijų direktoriams.

⁵¹ 1890 m. liepos 27 d. Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus N. Odincovo siūlymai (nuorašas), kuriuos Vilniaus generalgubernatorius siuntė vidaus reikalų ministru, *RVI*A, f. 821, ap. 125, b. 433, l. 136–137, 144–145.

arba su „vaistininko mokinio“⁵² pažymėjimais, pastarųjų stojo itin daug⁵³. Archyviniai duomenys rodo, kad padėtis nedaug tepasikeitė ir vėlesniais metais.

Žemą stojančiųjų išsilavinimo lygį pripažino ir Bažnyčios atstovai. „Iš tiesų tai prasta ir neišsilavinusi žaliava, bet stokojant geresnės ir tokią mielai priimame į pirmąjį kursą“, – rašė Vilniaus seminarijos rektorius Karolis Baiko Vilniaus vyskupui ir apgailėstavo, kad stojantieji ir su 4 gimnazijos klasių, ir su „vaistininko mokinio“ pažymėjimais esą prastai pasirengę⁵⁴. Vyskupams, be abejo, nelabai rūpėjo pasaulietiško dalykų stojamieji egzaminai. Tačiau dažnai ir teologinės žinios buvo gana žemo lygio⁵⁵.

Lotynų kalbos mokėjimas taip pat buvo menkas, ypač tų, kurie rengėsi savarankiškai. Realinėse gimnazijose lotynų kalba nebuvo dėstoma. Gal dėl to stojantieji ir nebuvo didelių lotynų kalbos mokėjimo reikalavimų. Pavyzdžiui, Juozas Tumas iš Dinaburgo realinės mokyklos stojęs 1888 m. rudenį į Žemaičių seminariją buvo priimtas visai be šio dalyko egzamino: šaukiamas į salę lotyniškai nors paskaityti, jis atsisakė, „ir kvotėjai gavo už akių man (Tumui. – V.Ž.) pastatyti 3“⁵⁶. Pagal tebegaliojusius 1843 m. seminarijų įstatus teologiniai dalykai turėjo būti dėstomi lotynų kalba jau nuo pirmojo kurso. Tačiau, esant tokiam žinių lygiui, visa tai buvo dėstoma lenkų kalba.

1892 m. liepos 7 d. inspektoriaus Nikolajaus Odincovo ataskaitos pagrindu Vilniaus švietimo apygardos globėjas Sergijevskis nustatė, kad Že-

⁵² Nuo 1883 m. pabaigos į seminarijas leista stoti asmenims, pateikusiems vadinamąjį „vaistininko mokinio“ pažymėjimą. Apie tai pranešta: 1883 m. gruodžio 21 d. vidaus reikalų ministro D. Tolstojaus raštas l. e. Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas A. Nikitinui, *L VIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 235.

Tokį pažymėjimą buvo galima įsigyti visose Rusijos gimnazijose ir progimnazijose, taip pat egzaminų komitetuose, veikusiuose prie švietimo apygardų, išlaikius 3 gimnazijos klasių, o nuo 1876 sausio 23 d. – 4 gimnazijos klasių lygio egzaminą. Žr.: 1883 m. lapkričio 8 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo N. Sergijevskio raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos valdytojui N. Grevenicui, ten pat, f. 7 m. b. 379, 1 dalis, l. 225–229.

Pažymėjimas nesuteikė teisės pereiti į 5 gimnazijos klasę, vadinas, užkirto kelią aukštosioms studijoms ir griežtai reglamentavo veiklą – vaistininko padėjėjas, be teisės siekti tolesnės karjeros. Taigi 1883 m. leidimas nors ir suteikė didesnių galimybių į seminarijas stoti valstiečiams, bet tuo buvo ir apsiribota – norėta nukreipti žemojo luomo asmenis nuo pasaulietinių vidurinių ir aukštųjų mokyklų. Vadinas, tai buvo priemonė, lėmusi luominį, profesinį uždarumą. Taigi norėta ne katalikų dvasininkų stygių įveikti, bet veikiau apriboti ir kontroliuoti tam tikros visuomenės dalies socialinį aktyvumą, taip užsitikrinant luominės visuomenės struktūros stabilumą.

⁵³ 1893 m. gruodžio 16 d. Kauno gubernatoriaus N. Klingenbergo raštas generalgubernatoriui P. Orževskiiui, *L VIA*, f. 378, BS, 1893, b. 466, l. 71.

⁵⁴ [Be datos], K. Baiko raštas [apie Vilniaus seminariją], *LMAB RS*, f. 43, b. 21586.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ Vaižgantas, *Raštai*, Kaunas, t. 14, 1929, p. 267.

maičių seminarijoje esančios nepalankios sąlygos išmokti rusų kalbą visų pirma todėl, kad „pagrindinis Telšių seminarijos kontingentas sudarytas beveik vien iš lietuvių, kurių dauguma arba ką tik buvo išlaikę „vaistininko mokinio“ egzaminą, arba įgiję išsilavinimą Pabaltijo krašto mokymo įstaigose, kur dėstoma vokiečių kalba, o tai neigiamai veikia jų rusų kalbos mokymąsi ir tarimą“⁵⁷.

Vilniaus švietimo apygardos inspektorių ataskaitos rodo, kad 9 dešimtmetyje Žemaičių seminarijos „valstietiškas“ buvo savotiška lengvinanti aplinkybė vertinant mokymo lygį jį, o paskutiniajame dešimtmetyje seminarijos „valstietiškas“, nors ir pripažįstamas kaip būdingas Žemaičių seminarijos bruožas, tačiau yra ne kaip lengvinanti aplinkybė, bet kaip kliūtis mokytis rusų kalbos. Vadinasi, kliūtis valdžios tikslams⁵⁹.

Toks poslinkis įvyko dėl to, kad lojalumo valdžiai atžvilgiu vis sunkiau buvo išvelgiamas skirtumas tarp dvasininkų valstiečių ir dvasininkų bajorų. Anot valdininkų, valstietiškos kilmės dvasininkai iš seminarijos išeidavo su antirusiška (antistačiatikiška) nuostata.

⁵⁷ 1892 m. lapkričio 5 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo N. Sergijevskio raštas apie mokymosi lygį Vilniaus ir Telšių Romos katalikų seminarijose, *RVIA*, f. 733, ap. 194, b. 1363, l. 23, ten pat (nuorašas), *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 2 dalis, l. 158. Beje, į didelį „vaistininko mokinių“ Telšių ir Vilniaus seminarijose skaičių jis atkreipė dėmesį dar 1887 m., kai buvo svarstomas I. Kachanovo siūlymas daryti valstiečiams nuolaidų priimančią gimnaziją. Tada jis generalgubernatoriui pateikė statistinius duomenis. Nurodė, kad per paskutiniuosius ketverius metus (t.y. 1884–1887 m.) iš 314 asmenų, stojusių į Vilniaus ir Telšių seminarijas, net 132 (42,03 %) pateikė Dorpato švietimo apygardos pažymėjimus: 1888 m. vasario 23 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjo N. Sergijevskio raštas Vilniaus generalgubernatoriui I. Kachanovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1877 m., b. 379, 1 dalis, l. 508; 1888 m. balandžio 8 d. generalgubernatoriaus I. Kachanovo raštas vidaus reikalų ministrui D. Tolstojui, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 433, l. 133.

⁵⁸ 1883/84–1885/86 mokslo metų inspektoriaus ataskaitose rusų kalbos lygis Telšių seminarijoje įvertinamas gana patenkinamai ir net Vidaus reikalų ministerija nematė reikalo keisti rusų kalbos, istorijos dėstymo programų ar valandų skaičių. Mokslą Vilniaus seminarijoje buvo siūloma sutvarkyti taip, kaip Telšių seminarijoje. Žr.: [?] Svetovidovo raštas apie imperijos Romos katalikų dvasines seminarijas [apie 1896 m.], *RVIA*, f. 821, ap. 150, b. 607, l. 41–46. Taip pat: Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus [?] Popovo ataskaita apie egzaminus Telšių seminarijoje 1883/84 m.m. (nuorašas), *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 433, l. 5–14; Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus [?] Popovo ataskaita apie egzaminus Vilniaus seminarijoje 1883/84 m.m. (nuorašas), ten pat, l. 18–42.

1884 m. Vilniaus švietimo apygardos inspektorius, dalyvavęs baigiamuosiuose ir keliamuosiuose egzaminuose Telšių seminarijoje, teigė, kad, žinant, iš kokių mokyklų į ją atvykę mokiniai, jų rusų kalbos mokėjimo lygis esąs visai patenkinamas. Inspektorius konstatavo, kad beveik $\frac{2}{3}$ išlaikiusiųjų egzaminus į Telšių seminariją yra pateikę „ostžėjos“, tai yra Pabaltijo, gimnazijų pažymėjimus. Žr.: Ten pat, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 433, l. 8.

⁵⁹ [?], Римско-католические епархиальные семинарии: Виленская и Телшевская, *Виленский вестник*, 1897, № 24, 25, 40, 42, 43, 46; A. N. [?], be pavadinimo, *Свет*, 1898, nr. 263.

Taigi, siekiant stiprinti seminarijų kontrolę, keitėsi vietinės administracijos nuostatos. Be to, 1893 m. Kachanovą pakeitė Piotras Orževskis – jo veiklos programoje⁶⁰ katalikų dvasininkijai ir seminarijoms skiriama itin daug dėmesio. Jis buvo ne už etnosocialinio turinio nuolaidas, o už griežtas sankcijas. (Kachanovą jis pakeitė Kražių įvykių metu, kai Kauno gubernijos valstiečiai katalikai gynė savo bažnyčią. Be to, 1893 m. pradžios įvykiai Lenkijos Karalystės Kielcų seminarijoje – slaptos klierikų organizacijos atskleidimas – užtraukė įtarumo šešėlį dėl politinio patikimumo ir Kauno seminarijai, nors ši represijų išvengė.)

Kauno gubernatorius Nikolajus Klingenbergas, atsakydamas į naujojo generalgubernatoriaus Orževskio raštą, kur buvo prašoma išdėstyti siūlymus dėl katalikų dvasininkijos, teigė, kad 1883–1893 m. Telšių seminarijoje valstiečių kilmės auklėtinių buvo 75, 5%, o bajorų – 17%, „tuo tarpu jaunųjų dvasininkų kryptis nė kiek nepasikeitė į gera politinio patikimumo prasme. Todėl reikėtų pakeisti ne mokinių sudėtį, bet seminarijų dvasią ir kryptį, dabar esančią vien dvasininkų įtakoje ir jų vadovaujamą“⁶¹. Beveik tokią pat nuomonę išsakė ir Vilniaus gubernatorius Nikolajus Grevenicas, prieš tai pasiūlęs priimti į seminarias asmenis tik su pilnu viduriniu išsilavinimu ir paneigęs buvusio generalgubernatoriaus 1884 m. išsakytus būgštavimus dėl valstiečių baltarusių ir lietuvių sumažėjimo seminarijose: „Pirma, įtakingų bajorų vaikai retai renkasi dvasininko karjerą, antra, kunigai iš valstiečių, kaip rodo patirtis, niekuo nesiskiria nuo savo bajorų kilmės draugų. Besimokydami seminarijoje jie, nė kiek ne mažiau kaip lenkai, perima lenkiškas tendencijas ir net labiau už pastaruosius persiima katalikiškuoju fanatizmu, o jį įveikti geriausias būdas – bendrasis („osnovatelnoje“) išsilavinimas“⁶². Todėl jis ir siūlė reformuoti mokymą seminarijose, ypač bendrojo lavinimo dalykus. Tikslą nurodė tokį: „Ugdyti ir stiprinti auklėtinių rusiškąją savimone, meilę ir ištikimybę sostui ir savo rusiškajai tėvynei“⁶³. Susirūpinimas bendrojo lavinimo dalykų dėstymo lygiu reiškė, kad seminarijų gyvenimas yra kontroliuojamas. Tačiau naujų priemonių tam įgyvendinti vadinamojo Šiaurės vakarų krašto seminarijose valdžia nesiėmė. Centrinė valdžia nereagavo nei į vietinės administracijos⁶⁴, nei į Liaudies švietimo ministerijos

⁶⁰ 1893 m. liepos 23 d. Vilniaus generalgubernatoriaus Piotro Orževskio raštas Vilniaus, Kauno, Gardino gubernatoriams, *L VIA*, f. 378, BS, 1893 m., b. 466, l. 1–4.

⁶¹ 1893 m. gruodžio 16 d. Kauno gubernatoriaus N. Klingenbergo raštas Vilniaus generalgubernatoriui P. Orževskiui, *L VIA*, f. 378, BS, 1893 m., b. 466, l. 70.

⁶² 1893 m. spalio 11 d. Vilniaus gubernatoriaus N. Grevenico raštas Vilniaus generalgubernatoriui P. Orževskiui, *L VIA*, f. 378, BS, 1893 m., b. 466, l. 45.

⁶³ Ten pat, l. 44.

⁶⁴ 1897 m. Kauno gubernatorius Sergejus Suchodolskis siūlė visiškai panaikinti leidimą stoti į seminarias su „vaistininko mokinio“ pažymėjimu; tada į seminarias stotų jaunuoliai, mokėsi valstybinėse mokyklose, „kuriose viešpatauja rusiški pradai ir pažiūros“, tokių būtų

atstovų siūlymus. Seminarijų socialinio kontingento kontrolei daug dėmesio neskiriama: „vaistininko mokinio“ pažymėjimas, įvestas 1883 m., tebegaliojo, nemažėjo ir stojančiųjų su vadinamųjų Pabaltijo gubernijų švietimo apygardų mokyklų baigimo pažymėjimais⁶⁵. Jose rusų kalbai buvo skiriama mažiau dėmesio.

Tokios stagnacijos ir politikos dualizmo priežastis buvo valdžios baimė dėl dvasininkų stygiaus. Dėl to, kad religija (net ir katalikų) buvo vertinama kaip visuomenės socialinio stabilumo garantas, ypač stiprėjančio socialdemokratinio, socialistinio judėjimo kontekste.

Seminarijų kontingento demokratėjimui paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais įtakos turėjo valdžios priemonės, kuriomis siekta mažinti tradicinio elito – bajorijos – įtaką visuomenėje. Tačiau valdžia nesiėmė ir konkrečių priemonių, kad daugėtų dvasininkų iš valstiečių luomo. Ji nebuvo linkusi radikaliai keisti visuomenės struktūros, ardyti luomų. Norėjo tik pakeisti visuomenės narių politinę laikyseną, siekė jų lojalumo.

Valdžios tikslas atskirti religinį klausimą nuo politinio neturėjo aiškios taktikos. Tą rodo vietos valdininkų iniciatyvų likimas. Centrinė valdžia nebuvo linkusi pripažinti ar skatinti liaudies – lietuvių, žemaičių, baltarusių – etniškumo.

Todėl valdžios politika Šiaurės vakarų krašte bajorijos kaip socialinio luomo atžvilgiu ne visada sutapo su valdžios politika bajorijos kaip Lenkijos etnopolitinių orientacijų reiškėjos atžvilgiu. Deklaruodama kovojanti su pastarąja tendencija, valdžia iš esmės liko ištikima aukštajam luomui. Tai paryškino ir švietimo sistemos luomiškumas.

Dera nors trumpai aptarti veiksnius, kurie vienaip ar kitaip turėjo įtakos, kad valstiečių luomo asmenų daugėtų katalikų dvasinėse seminarijose. Tai, kad Vilniaus seminarijoje aštuntojo dešimtmečio pabaigoje (ir kiek vėlesniais metais) valstietiškojo kontingento dalis buvo beveik visa iš Kauno gubernijos, ko gera, rodo ne skirtingą dviejų gubernijų valstiečių požiūrį į kunigystę, bet Vilniaus gubernijos valstiečių sunkesnę ekonominę būklę. (Mokėti už mokslą gimnazijoje ar progimnazijoje, o vėliau 120 sidabro rublių už mokslo metus seminarijoje⁶⁶ turėjo būti nemažos valstiečio šeimos išlaidos.) Valstiečių ekonominę būklę po baudžios panaikinimo tyrė isto-

nedidelis procentas „lenkų idėjos skleidėjų“ ir „religinių fanatikų“. Žr.: Kauno gubernatoriaus S. Suchodolskio 1897 m. ataskaita, *RVIA* biblioteka, p. 9.

⁶⁵ Pavyzdžiui, 1898 m. seminarijų 1–3 kursuose besimokantys su Pabaltijo gimnazijų pažymėjimais Vilniaus seminarijoje sudarė 8,45 %, o Žemaičių seminarijoje – 65,57%. Skaičiuota pagal: Vilniaus ir Telšių Romos katalikų seminarijų 1–3 kurso sąrašai, *LVIA*, 378, BS, 1877 m., b. 378, 2 dalis, l. 225–228.

⁶⁶ Reikalavimai stojantiems į Vilniaus seminariją, *LMAB RS*, f. 43, b. 21594, l. 2.

rikas Antanas Tyla⁶⁷. Tiesa, didelių skirtumų tarp Vilniaus ir Kauno gubernijų nurodyta nebuvo, nors pažymėta, kad Vilniaus gubernijoje buvę daugiau smulkių ūkių⁶⁸, Kauno gubernijos valstiečių ekonominį pajėgumą rodąs didesnis jų pirktos žemės kiekis, didesnis stambių ūkių skaičius ir ūkininkavimo intensyvumas⁶⁹. Miestai traukė mažažemius ir bežemius valstiečius (reikia manyti, kad nehomogeniška konfesiniu požiūriu Vilniaus vyskupija dėl to „prarado“ daugiau tikinčiųjų). Urbanizuotų socialinių grupių religingumas buvo mažesnis, buvo suirę ir jų ryšiai su tradicinėmis Bažnyčios struktūromis⁷⁰.

Valstiečiai, stodami į dvasines seminarijas, buvo atleidžiami nuo karo prievolės. Be abejo, buvo ir kitų ekonominių, psichologinių priežasčių, lėmusių valstiečių apsisprendimą rinktis dvasininko karjerą⁷¹. Pasirinkimo paskatas rodo buvusių seminaristų atsiminimai, laiškai, kita biografinė medžiaga. Alfonsas Sabaliauskas, mokėsis Žemaičių seminarijoje 1890–1894 m., apie savo kurso draugą Kazimierą Kurklinskį rašė: „Įstojo seminarijon (1890 m.), gal kaippo daugumas (vae nobis) musiszkių prispirtas naminių reikalų. Tėvo jau nebebuvo; gaspadaravo brolei, szių pastumtas ir tapo Klieriku“⁷². Tokios ekonominės priežastys, ko gera, nebuvo retos. Be to, buvo tikimasi ir dvasininko materialinės paramos.

Tėvų raginimą stoti į seminariją patyrė ir Seinų seminarijos klierikas Antanas Milukas⁷³, Žemaičių seminarijos – Povilas Dogelis⁷⁴, J. Tumas⁷⁵. Pastarasis beletristikoje pavaizdavo tėvų troškimą matyti sūnų kunigu, o šio nuolaidumą – tikintis pasiturinčio gyvenimo⁷⁶. Vilniaus seminarijos klierikas Jurgis Januševičius rašė savo broliui Povilui, studijuojančiam Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje, abejojęs savo pasirinkimu: „Skaudžiausia, kad įstojau prieš savo valią, iš tiesų manęs niekas nevertė,

⁶⁷ A. Tyla, *1905 m. revoliucija Lietuvos kaime*, Vilnius, 1968, p. 14–46.

⁶⁸ Ten pat, p. 37, 39.

⁶⁹ Ten pat, p. 27, 28, 40.

⁷⁰ D. Olszewski, *Polska kultura religijna na przelomie XIX i XX wieku*, Warszawa, 1996, p. 71.

⁷¹ R. Vėbra, „Nacionalinės inteligentijos formavimasis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje“, *Istorija. Aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, t. 7, 1965, p. 95.

⁷² 1895 m. kovo 1 d. A. Sabaliausko laiškas J. Tumui, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 1, F. 54, 1 laiškas (byloje lapai nenumeruoti).

⁷³ V. Mingėla, *Kun. Antanas Milukas. Jo gyvenimas ir darbai*, Detroitas, 1962, p. 47.

⁷⁴ P. Dogelis, *Mano gyvenimo prisiminimai*, Kaunas, 1936, p. 13.

⁷⁵ Prisiminimuose J. Tumas rašo, kad motina jį, jauniausiąjį vaiką, paskyrusi Dievui. Žr.: *Vaižgantas, Raštai*, Kaunas, Vilnius, 1923, t. 6, p. 103. J. Tumas nesipriešino, nes dėl silpnos sveikatos manė greit mirsiąs, o kunigėlius taip gražiai laidoja... Žr.: *Vaižgantas, Raštai*, Kaunas, 1929, t. 14, p. 267.

⁷⁶ J. Tumas, *Nuo aukšto žirgo nukritus (beletristika iš klierikų gyvenimo)*, Maironio lietuvių literatūros muziejus, Inv. nr. 12027, l. 1–15.

bet jaučiau tokią tėvų ir giminių valią, o ypač kunigo dekanı...“⁷⁷ Taigi įtakos jaunuolio ir jo tėvų apsisprendimui turėjo ir tolimesni ar artimesni giminaičiai kunigai⁷⁸, parapijų dvasininkai. Neretai pasitaikydavo atiduoti vaiką kunigui pamokyti⁷⁹, tiesa, rezultatas būdavo ir priešingas, pavyzdžiui, Jono Šliūpo⁸⁰.

Kita vertus, dvasininko karjera nebuvo visiškai praradusi vertės ir tradicinio elito – bajorijos – akyse. Aukštasis luomas buvo vertinamas Bažnyčios hierarchų, o aristokrato titulas minimas net kaip išskirtinis⁸¹. Tai rodo pagarbą titului, tačiau kartu ir tai, kad aristokratų vis rečiau pasitaikydavo tarp stojančiųjų.

XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais pasireiškęs laicizacijos procesas bene labiausiai palietė aukštuosius luomus⁸², darė įtaką jų neigiamam apsisprendimui rinktis dvasininko karjerą⁸³. Luominė bajorijos savimonė taip pat turėjo įtakos⁸⁴. Katalikų Bažnyčios ekonominės, visuomeninės galios ir veiklos suvaržymai (jau penktajame dešimtmetyje⁸⁵), valdžios priemonės po 1863 m. sukilimo darė ją ne tokią patrauklią. Tuo tarpu žemesniųjų socialinių sluoksnių religingumas, dvasininko autoritetas valstietiškoje visuome-

⁷⁷ 1897 m. rugsėjo 30 d. J. Januševičiaus laiškas P. Januševičiui, *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas*, toliau – KAK), b. 470 (lapai nenumuoti).

⁷⁸ A. Dambrauskas, *Moje Curriculum vitae*, VUB RS, f. 1, b. E. 306, l. 3, 14; V. Mingėla, *Kun. Antanas Milukas...*, p. 47; Vyskupas P.P. Būčys, *Atsiminimai*, Chicago, 1966, t. 1, p. 24, 26; V. Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius, 1987, p. 11.

⁷⁹ A. Dambrauskas, *Moje curriculum vitae*, ten pat, l. 3; R. Mikšytė, A. Baranauskas, Vilnius, 1993, p. 14.

⁸⁰ J. Šliūpas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1977, p. 263–268.

⁸¹ Pavyzdžiui, 1876 m. 1 kurso klierikų sąrašė „Grafas Iljinskis Aleksandras“, žr.: Ordo divino officini recitandi sacrique peragendi a clero romano – catholico Dioecesis Vilmensis pro anno Domini Bissexili 1876, Vilnae, 1875, p. 110. Titulas nurodomas ir vėlesniais metais, pvz.: „Baronas Eduardas fon der Roppas“, 1885 m. kovo 16 d. Kauno gubernatoriaus kanceliarijos raštas Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijai, LVIA, f. 378, BS, 1877 m. b. 379, 1 dalis, l. 388.

⁸² H. Dylągowa, *Od upadku państwa Polskiego po powstanie Listopadowe, 1795–1831*, Red. J. Kłoczowski, *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian*, Lublin, 1981, p. 211–212.

⁸³ E. Aleksandravičius tipišku tokio apsisprendimo pavyzdžiu laiko Silvestro Valiūno eilės „Jo mylistai V. Sasnauskui“. Žr.: E. Aleksandravičius, *Prieš aušrą*, Vilnius, 1990, p. 58–59.

⁸⁴ Dar 1851 m. gruodžio 26 d. Vilniaus generalgubernatoriaus ataskaitoje carui, svarstant apie jaunuomenės auklėjimą, nusiskundžiama, kad bajorai nenori siųsti vaikų į gimnazijas, „jausdami savo luomo vertę, nepageidauja jų auklėti kartu su amatininkų ir žydų vaikais“, žr.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas, 1970, p. 431.

⁸⁵ Apie priemones katalikybei Vakarų krašte susilpninti, Liublino katalikiškojo universiteto rankraščių skyrius, f. 761, l. 74–88; R. Vėbra, *Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas*, Vilnius, 1968, p. 22.

nėje turėjo įtakos jų teigiamam apsisprendimui, nors ir buvo ribotos galimybės jį realizuoti.

Įteikta 2001 m. rugpjūčio mėn.

SOME ASPECTS OF THE DEMOCRATIZATION PROCESS OF THE
CATHOLIC CLERGY IN LITHUANIA.
The Last Decades of the XIX Century

Summary

This article analyzes the factors which had an influence on the process of democratization of the clergy. The democratization of the clergy is defined as changes in the social structure of the clergy and the increase in the number of clergy of peasant origin. Of course, changes in the social structure are not the only factor, showing the process of democratization. With the help of archival data, one wishes to verify the statements, often occurring in historiography, about more peasants becoming priests in Lithuania from the second half of the XIX century.

In this context the views of the Russian authorities to the training of clergy are analyzed as one of the aspects of the national policy of the Russian authorities in the last decades of the XIX century. There is a discussion about how the intentions of the authorities "to separate religious and political issues or Polish influence from the Catholic faith" in the North-West Region after the uprising of 1863 were concretely expressed. Were the plans of the authorities to separate Catholicism from Polish influence based on favoring 'non-Polish' Catholicism? favoring the peasant element (Lithuanian and Samogitian in the Žemaičiai diocese and Lithuanian and Byelorussian in the Vilnius diocese) among the clergy? Does this allow one to speak about the policy of the authorities to influence the social structure of seminaries, to change it favoring the peasant class, thus changing the situation in the dioceses and reducing opposition to the assimilation plans of the authorities in the so-called North-West Region?

The answers to these raised questions were sought in the regulations of the central authorities and local officials concerning the Catholic Church in the North-West Region as well as in the projects for training the clergy which they suggested and in other plans of the authorities to change the attitude of the Catholic clergy.

It is stated that the measures taken by the authorities to decrease the influence of the traditional elite – the nobility – in society influenced the democratization of the seminary students in the last decades of the XIX century. However, the authorities did not take other measures, which would have helped to increase the number of clergy from the peasant class. The authorities were not inclined to change radically the social structure or disrupt the classes. They only sought to change the political attitude of society, to gain its loyalty.

The separation of the religious issue from the political one was an aim of the authorities, for which no clear tactics had been developed. This is shown by the fate of the initiatives by local officials. The central authorities was not inclined to recognize or promote the ethnicity of the populace, the Lithuanian, Samogitian, and Byelorussian peasants. Thus, the policy of the authorities toward the nobility in the North-West Region as a social class did not always coincide with the policy of the authorities toward the nobility as the advocates of the ethnopolitical orientation of Poland. Declaring that it was fighting against the latter tendency, the authorities in fact remained faithful to the high class.

A significant factor, which influenced the increase in the number of clergy from the lower classes, was the place of religion and the priest in the value system of the peasant society. Meanwhile, the process of laicization had the greatest affect on the upper classes and influenced their negative decision in choosing a priest's career. This was also influenced by the restraints on the economic and social power and activities of the Catholic Church as well as the measures taken by the authorities after 1863.